*Pavel GANTAR**

MESTA V PERSPEKTIVI SOCIOLOŠKEGA RAZISKOVANJA GLOBALIZACIJE**

Povzetek. *Avtor dokazuje, da teza o »globalnem mestu«, tako kot je bila razvita v zadnjih dvajsetih letih, skupaj z raziskovalnim programom o omrežju svetovnih mest ne zagotavlja primernega raziskovalnega okvira za proučevanje urbanih sprememb v mestih in njihovih urbanih aglomeracijah v urbanih sistemih, ki so locirani na periferiji evropskih transnacionalnih urbanih sistemov. Priznava, da teorija daje tudi pomembne nastavke za študij »navadnih mest«, vendar pa ključni koncept – to je koncept »komandnih in nadzornih funkcij« ne zmore prepoznati in tudi ne analizirati urbanih sprememb. V zaključku se avtor zavzema za razvoj teoretskega okvira, s katerim bi lahko pojasnjevali mehanizme, ki jih razvijajo urbani akterji, da bi se soočili s posledicami globalizacije.*

Ključni pojmi: *globalizacija, časovno-prostorska zgostitev, prostori tokov, globalno mesto, omrežja svetovnih mest*

Uvod

Mesta oziroma urbane aglomeracije nasploh so tako rekoč privilegiran predmet proučevanja globalizacije. Razlogi za to so precej očitni. Mesta so že od nekdaj dojemali kot prizorišča stikov, tržnih, kulturnih in drugih menjav, povezovala so se v trgovske in druge zveze in le redkokdaj so funkcionirale kot zaprte enklave (Gantar, 1995: 140–41). Mesta »živijo v svetu drugih mest« in zato vsaj v današnjih časih kakršnekoli »teoretske izjave o mestih kličejo po primerjalni refleksiji« (Robinson, 2011: 1). Drugi razlog izhaja iz narave procesov, ki jih na splošno opredeljujemo s pojmom globalizacije. Proces globalizacije je, kakorkoli že ga opredelimo,[1] močno povezan s pospešenim »časovno-prostorskim zgoščevanjem« (Harvey, 1989: 284), kar ima seveda velik vpliv na notranjo organizacijo mest in urbanih aglomeracij nasploh, še posebej pa na njihovo medsebojno povezovanje in vplivanje v različnih merilih.

* *Dr. Pavel Gantar, urbani sociolog.*

** *Izvirni znanstveni članek.*

Glavno vprašanje, ki si ga zastavljamo v pričujočem prispevku, se nanaša na korpus teorij oziroma pristopov, ki poskušajo razumeti in pojasnjevati sodobno urbano dinamiko v kontekstu »globalizacijskega diskurza«[2] (Pain, 2011: 1157). Pravzaprav nas zanima, kakšna je njegova pojasnjevalna moč pri razumevanju urbanih procesov in fenomenov, kadar gre za mesta in urbana območja, ki jih ta diskurz ne uvršča v tako imenovana globalna (Sassen, 1991) ali svetovna mesta (Friedman, 2006). Naj takoj dodam, da je v neizrečenem jedru urbanega globalizacijskega diskurza predpostavka, ki izvede neko vrsto distinkcije/segregacije med mesti oziroma urbanimi fenomeni, ki imajo »svetovni« oziroma »globalni« značaj in so privilegiran predmet globalizacijskega diskurza, ter mesti, ki tega značaja nimajo in so hote ali nehote porinjena ob rob tovrstnega proučevanja.[3] Na nek način je teza o globalnih ali svetovnih mestih kot specifičnih in novih[4] fenomenih obremenjena s svojevrstnim paradoksom, ki vsebuje sledi samonegacije. Pojem globalizacije, kot ga lahko izluščimo iz obsežne literature (prim. Waters, 1995; El-Ojejli in Hayden, 2006; Mlinar, 1994, 2008, 2012), se ne nanaša samo na opisovanje in pojasnjevanje procesov vse večje povezanosti in soodvisnosti na gospodarskem, kulturnem in političnem področju v svetovnem merilu (prim. Waters, 1959: 7–8) – če vzamemo najbolj elementarno opredelitev koncepta – ampak vsebuje tudi določeno »totalizirajočo« komponento. Ne omejuje se samo na opisovanje in razlage same »realnosti globalizacije« v vseh njenih raznolikih razsežnostih, ampak je v njen koncept vpisana tudi intenca in potencialnost oziroma »projekt« globaliziranja družbenih sfer in (geografskih) področij, brez meja. Če torej, kot trdimo, koncept globalizacije ne zajema samo že »globalizirane realnosti«, ampak tudi »potencialnost globaliziranja«, ima to pomembne implikacije za proučevanje prostorskih oz. urbanih razsežnosti globalizacije. V tej luči je seveda vprašljiva operacija, ki jo izvajata dva najbolj uveljavljena pristopa, to je »hipoteza o svetovnem mestu« (HSM) (Friedman, 2006) in teorija globalnega mesta (TGM) (Sassen, 1991), saj se morata, da bi ohranila teoretsko konsistentnost, izogniti vprašanju, kaj je z mesti, ki se ne kvalificirajo kot »svetovna« ali »globalna« mesta, so pa nedvomno podvržena učinkom globaliziranja, kar je danes povsem očitno, če že ni bilo tedaj, ko sta ti teoriji nastajali. Ali nam torej proučevanje in razkrivanje procesa globalizacije v prostoru pravzaprav razpade na a)

[2] *Sintagmo »globalizacijski diskurz« uporabljam za celo vrsto teorij in pristopov, ki jih označuje interdisciplinarni značaj in ki urbane fenomene pojasnjujejo v kontekstu globalizacijskih procesov, med njimi »hipotezo o svetovnem mestu« (Friedmann, 2006), teorijo globalnih mest (Sassen, 1991), teorijo omrežij svetovnih mest (Taylor, 2004) ter njihove različne modifikacije in dopolnitve.*

[3] *Na to dejstvo opozarja več avtorjev, med drugimi najbolj eksplicitno Robinson: »Na svetu obstaja veliko število mest, ki se ne morejo vpisati na intelektualni zemljevid, ki zarisuje vzpone in padce globalnih in svetovnih mest« (2006: 218).*

[4] *Ali pa vsaj kvalitativno novih, če že pristajamo na tezo, da globalizacija poteka že dolgo in sama po sebi ni nekaj novega (prim. Brenner in Keil, 2006: 5).*

proučevanje »globalnih mest«, ki izvajajo »komandne in nadzorne funkcije« (Sassen: 1998), in na b) proučevanje mest, ki so »pod globalizacijo« in se lahko svetovnim globalizacijskim učinkom le prilagajajo, ali pa je c) vprašanje globalnosti le vprašanje merila, skalarnosti: vsa mesta imajo globalni značaj – aktualni in/ali potencialni – vprašanje je le, do katere mere ga uveljavljajo v različnih merilih (skalah) in na različnih ravneh – lokalni, regionalni, nacionalni, globalni?

Da bi lahko odgovorili na ta vprašanja in problematizirali tezo o ekskluzivnosti globalnih/svetovnih mest v sociološkem proučevanju globalizacije v prostoru, bomo najprej poskušali opredeliti (nekatere) sociološke razsežnosti koncepta globalizacije, ki so pomembne za globalizacijski diskurz o prostoru, zatem bomo predstavili in kritično ovrednotili značilnosti najpomembnejših pristopov k proučevanju globalizacije v prostoru in v zaključku pojasnjevalne sposobnosti »globalizacijskega diskurza« za proučevanje mest in urbanih fenomenov »pod globalizacijo«.

Sociološke razsežnosti procesa globalizacije

V grobem lahko sociološko raziskovanje globalizacije razdelimo na tri obdobja:

- Za prvo obdobje, ki se je začelo v zgodnjih sedemdesetih letih in se je zaključilo s Svetovnim sociološkim kongresom leta 1990 v Madridu s temo *Sociologija en sam svet: enotnost in raznovrstnost*,[5] je bilo značilno »*odkritje globalizacije*«. Čeprav koncept globalizacije še ni bil v ospredju sociološkega raziskovanja, se je termin že pojavljal v sociološkem kontekstu. Vse večjo povezanost in soodvisnost v svetovnih razsežnostih so različni avtorji pojasnjevali v okviru drugih teoretskih konceptualizacij, kot so teorija družbe tveganja (Beck, 1986), časovno-prostorsko distanciranje (distantiation) (Giddens, 1984), prehod iz prostora krajev v prostore tokov (Castells, 1989), postmoderna družba (Harvey, 1989), če omenimo samo najbolj izpostavljene. Za vse te pristope in teorije je značilno, da se ukvarjajo s krizo moderne industrijske družbe razvitega kapitalizma in z njenim *prehodom* v družbo, zaznamovano z novimi oblikami negotovosti, ki jih povzročajo vzpon storitvene ekonomije, rast mednarodne delitve dela in svetovne trgovine, kriza oziroma transformacija

[5] *Primerjaj Mlinar (2012: 45). Mlinar tudi poroča o nemajhnih odporih, da bi temo globalizacije uvrstili kot osrednjo temo sociološkega kongresa. Kakšno pot je prehodila sociologija v soočanju s fenomenom globalizacije, navsezadnje ilustrira tudi najava XVIII. Svetovnega sociološkega kongresa v Jokohami leta 2014, z naslovom Soočanje z neenakim svetom: Izzivi za globalno sociologijo. Razvoj poteka od začetnega zadržanega odnosa do pojma globalizacije v osemdesetih letih do samorazumevanja sociologije, ki ni samo znanost o globalizaciji, ampak ima tudi sama globalen značaj (http://www.isa-sociology.org/congress2014/).*

socialne države, naraščajoča vloga znanja in tehnologij, finančna in gospodarska deregulacija in okoljski problemi. Skupno vsem tem, sicer zelo različnim zastavitvam je, da teh problemov ne obravnavajo kot izoliranih problemov posameznih držav ali družb, pač pa kot probleme s svetovnimi oziroma globalnimi razsežnostmi. Sicer pa je bil pojem globalizacije, kot navaja Waters (1995: 3), pogosteje uporabljan pri preučevanju mednarodnih odnosov in mednarodne trgovine. Določeno izjemo med sociologi predstavlja Roland Robertson[6] (1990), ki je globalizacijo že uvrstil kot osrednji koncept svojega kulturološkega proučevanja in jo povezuje s koncem hladne vojne, vzponom postmaterialističnih vrednot in predvsem z zavestjo o enem, globalnem svetu, ki so ga še posebej poudarile fotografije Zemlje iz vesolja.

- Drugo obdobje lahko umestimo v zadnje desetletje prejšnjega tisočletja. Iztek tega obdobja zaznamujejo veliki antiglobalizacijski protesti v Seattlu (1999), Washingtonu (2000, 2002), Ženevi (2001) ob konferencah STO, MMF, SB in srečanjih državnikov najbolj vplivnih držav. Na zgodovinskem prizorišču se je to obdobje začelo z zlomom socializma,[7] kar je pomenilo, da se je dotedanji koncept »treh svetov« (prim. Schaeffer, 1997: 13–15) zrušil. Svet je postal en sam, razdeljen na centre in periferijo z različnimi razvojnimi dinamikami, protislovji in problemi, pa vendar dojet kot celota, torej globalen ali vsaj »globaliziran«. Na področju sociološkega proučevanja globalizacije je prišlo do kvalitativnih premikov. Globalizacija postaja osrednja tema, obenem s spoznanjem, da je za njeno proučevanje potrebno razviti, če že ne v celoti, pa vsaj deloma, nov kategorialni aparat ter uporabiti oznake in pojme, ki sicer niso povsem neznani, so pa bili tedaj na robu raziskovanja, kot so: skalarnost, omrežja, tokovi, fluidnost, (svetovni) splet, glokalizacija, če naštejem samo nekatere. V tem obdobju so nastali tudi nekateri temeljni teksti, ki so na novo konceptualizirali sociološki študij urbanih fenomenov[8] in zahtevali premike v sociooloških paradigmah, predvsem pa odpoved »metodološkemu nacionalizmu«, ki nacionalno družbo jemlje kot samoumevno predpostavko sociološkega raziskovanja. Mlinar tako skozi kategorijo enotnosti nasprotij med individuacijo in globalizacijo ne

[6] *Robertson je tudi predstavil sedem faz procesa globalizacije: prvi, zarodni fazi, ki jo umešča v čas med zgodnjim petnajstim stoletjem in sredino šestnajstega stoletja, sledijo še začetna faza, faza vzpona, faza boja za hegemonijo in končno faza negotovosti (Robertson, 1990: 26–27).*

[7] *Socializem je na ideološko-politični ravni imel izrazito »globalizacijsko tendenco«, ki je bila izražena v sintagmi »socializem kot svetovni proces«, z jasno implikacijo, da ne gre za geografsko omejen pojav, ampak stremi k a) preobrazbi sveta kot celote in k b) notranji evoluciji, ki naj vzpostavi brezrazredno družbo.*

[8] *Med bolj pomembnimi so: The Global City (Sassen, 1991), Globalization (Robertson, 1992); Mlinar (1994), Waters (1995), Albrow (1996), Castellsova trilogija o globalni informacijski dobi (1996, 1997, 1998).*

interpretira samo družbeno-prostorskih procesov, kot lahko razumemo naslov njegove knjige *Globalizacija bogati in/ali ogroža*, ampak pravzaprav meri na interpretacijo družbenega razvoja v celoti, na »makrosociologijo« družbenega razvoja. Podobno tudi Castells, ki atribut globalne dobe pripisuje informatičnemu načinu proizvodnje, ki je prevetril vse pore družbenega življenja in ustvaril prehod od prostora krajev k prostorom tokov. Tudi pri Castellsu gre v bistvu za makrosociološki pristop, saj v njegovem okviru analizira in interpretira vse fenomene globalne družbe: od znanstveno-tehnološkega razvoja, mednarodne delitve dela pa do globalnega kriminala in razmer po razpadu Sovjetske zveze. Najbolj radikalen, kar zadeva prelom z dotedanjo sociološko tradicijo v proučevanju globalizacije, je Albrow. Globalizacije ne razume kot neke vrste »podaljšano«, »novo« ali »refleksivno moderno« niti ne kot postmoderno družbo, ampak globalno dobo (epoho) opredeljuje kot nov fenomen, ki ga lahko razumemo le, če se odpovemo sociologiji kot modernizacijski znanosti. Problemi, ki jih je navrgla z racionalizacijo prežeta moderna doba, niso rešljivi v kontekstu moderne.

Če povzamemo naša razmišljanja o konfiguracijah globalne dobe, lahko pravzaprav trdimo, da je vpliv globalizacije osvobodil družbeno notranjih protislovij modernosti. Kratek pregled organizacijskih načel družbe v okviru nacionalne države nakazuje, kako se je to zgodilo. V takšni družbi so družbena razmerja pridobila funkcionalno definicijo, ki zatira družbeno. Razmerja postanejo stvar posla, pogodbe, politične moči, delegiranja, poroke in tako naprej. Institucionalne in pogosto pravne definicije so bile tiste, ko so konstituirale jedro razmerij in vse, kar se nanaša na naključne osebne elemente, medtem ko je bila svobodna igra okusov in emocij omejena (Albrow, 1996: 164).

Osvoboditev družbenega funkcionalnih razmerij, kar Albrow razume kot temeljno značilnost globalne dobe, je postala možna, ko se je razvezala povezava med družbo in nacionalno državo, ko torej razmerij v družbi ne moremo več opisovati in pojasnjevati (izključno) z referenčnim okvirom nacionalne države, ampak s procesi, ki jo prečijo v različnih merilih in na različnih ravneh. Zato zavrača, da je » pohod globalizacije« zadnja manifestacija modernizacije (Albrow, 2007: 2), saj je nacionalna država vse manj okvir artikulacije družbenih procesov. Skratka, če povzamem, to novo, kar po Albrowu utemeljuje vznik globalne dobe, je misliti družbene procese in spremembe mimo koncepta nacionalne države, je nastajanje globalne družbe, pravzaprav globalne civilne družbe.[9] Koncept

[9] *Kot pravi Keane, »osupljivo raznovrstnost interaktivnih habitatov in vrst: civilnih in poslovnih iniciativ, koalicij, družbenih gibanj, lingvističnih skupnosti in kulturnih identitet« (2001: 23).*

globalne dobe, kot ga zarisuje Albrow, je izjemno odprt, je predvsem metodološko svarilo, da sodobnih procesov ne bomo zmogli razumeti, če jih opisujemo skozi »metodološki nacionalizem«, ne pa skozi razvezavo med državo, družbo, kulturo in ekonomijo. Enostavneje rečeno, če modernistično-racionalistični pogled razume globalizacijo kot proces unifikacije sveta, v katerem se posamezne »nacionalne« družbe zlivajo v enotno »svetovno družbo«, je hipoteza o globalni dobi pravzaprav sociološki diskurz, ki opozarja, da procesi nastajanja globalnosti nimajo nekih njim lastnih notranjih usmeritev, pač pa se dogajajo kot »nizi šokov nehotenih posledic človekovih dejavnosti« (Albrow, 2007: 3). Po naravi so polimorfni, narekujejo »spremembe v zavesti, nove politične usmeritve, novo znanost in novo etiko« (n. d.: 3).

- Tretje obdobje od preloma tisočletja naprej pa zaznamujeta kritično soočanje s posledicami globalizacije in vzpon protiglobalizacijskih gibanj, ki so načele eno od temeljnih postavk »ekonomske globalizacije«, to je svobodno trgovino v globalnem merilu in njene posledice tako za razvita območja sveta (zmanjševanje delovnih mest) kot za razvijajoča se območja (izkoriščanje, otroško delo, povečevanje neenakosti, okoljska opustošenja ...). Dogodki, kot so napad na WTC, regionalni konflikti in vojaške intervencije (Afganistan, Irak), so pojmovanje globalizacije in globalnosti opremile z novimi pomenskimi odtenki, kot je »globalni terorizem« ter ne nazadnje ob koncu prejšnjega desetletja globalna ekonomska in finančna kriza. Vse to razkriva večplastno naravo globalizacije (Albrow, 2007: 3; Mlinar, 2012: 6–7; Giddens, 2002: 19) in premike v njenem dojemanju – ne več toliko kot priložnost, pač pa kot negotovost in tveganje. Ta premik v splošnem dojemanju globalizacije še stopnjuje prepričanje o njeni neizbežnosti in nemožnosti, da bi kot posamezniki ali kot družbe izstopili iz nje.

  Na področju sociološkega proučevanja globalizacije lahko opazimo porast empiričnega raziskovanja posameznih segmentov globalizacije, med katerimi prednjačijo proučevanja kulturne globalizacije, mednarodne delitve dela, produkcijskih verig ter seveda dinamike urbanizacije in globalnega povezovanja mest. Obenem pa smo priča močni kritični refleksiji ter v določeni meri tudi dopolnitvam in reviziji prvotnih sociooloških konceptualizacij globalizacije.[10] Jessop (2003: 1) tako eksplicitno zavrača

  pogosto prisotno domnevo, da globalizacija vsebuje koherenten kavzalni mehanizem – ali niz kavzalnih mehanizmov – namesto da bi jo prepoznali kot kompleksen, kaotičen in naddoločen rezultat

[10] *V to kategorijo lahko uvrstimo Sassen (2007), Albrow (2007), Mlinar (2008, 2012).*

večskalarnih, veččasovnih in večcentričnih procesov, ki delujejo v specifičnih strukturnih kontekstih.

Podobno tudi Urry, opirajoč se na teorije nelinearnosti v sodobni fiziki, opozarja na kompleksno relacijskost globalizacije in jo povezuje z Marxovim razumevanjem *protislovja* kot vira razvojne dinamike[11] ter kritizira uveljavljeni koncept globalizacije

> *kot vsemogočne globalne ravni ali merila (*scale*), integriranega in homogenega, ki na linearen način preobraža lokalnosti, regionalnosti, nacionalne države, okolja in kulture. /.../ Globalizacijo pogosto obravnavajo tako kot vzrok in kot učinek sodobnih procesov, ki ima moč, da preoblikuje lokalnosti, regije, nacionalne države, okolja in kulture* (2004: 7–8).

Temu nasproti postavlja razumevanje globalnosti/globalizacije, ki »zajema različne sisteme, ki delujejo na različnih ravneh ali v različnih merilih (*scales*) in od katerih vsak ustvarja okolje za drugega« (n. d.: 8). Pri globalizaciji ni »zgoraj« in »spodaj« niti ne »zumiranja« z makro- na mikrostrukture.

Če privzamemo, da je globalizacija »več kot splošna oznaka za naraščajočo soodvisnost v svetovnem merilu nasploh in za nastanek globalnih institucij« (Sassen, 2007: 3), se je potrebno vprašati, kaj je ta »več« in zakaj ni več mogoče samoumevno »posploševati na preteklih izkušnjah« (Mlinar, 2012: 39). S. Sassen v orisu teoretskih in metodoloških elementov za *sociologijo globalizacije* meni, da globalizacija načenja dve temeljni domnevi sociološkega raziskovanja, namreč vlogo nacionalne države kot vsebnika družbenih procesov ter iz nje izhajajočo domnevo o ujemanju med državo, njenim teritorijem in procesi, ki potekajo na njem. Če procesi potekajo na nacionalnem teritoriju, je samodejno razglašen njihov nacionalni značaj (Sassen, 2007: 3). Globalizacija načenja to samoumevnost in na novo opredeljuje »vprašanje kraja in merila«.[12] Po njenem mnenju sociološka konceptualizacija procesa globalizacije zajema:

- *Spreminjajoči se pomen hierarhij merila* (*scalar hierarhies*): tradicionalne hierarhije, ki so osredinjene na nacionalno državo, se destabilizirajo pod vplivom novih dinamik in tehnologij (n. d.: 13). Naj opozorim, da je pojem merila (*scale*) pri večini sodobnih raziskovalcev globalizacije zamenjal v tradicionalni sociologiji uveljavljeni pojem ali celo koncept

[11] *Naj opozorimo, da je na problem globalizacije v razmerju do individuacije kot »enotnosti nasprotij« pred kakšnimi dvajsetimi leti opozoril že Mlinar (1992: 3–5; 1994), vendar pozneje ni bilo opaziti kakšne opaznejše konceptualizacije procesa globalizacije v tem kontekstu.*

[12] *»/.../ questions of place and scale«. Seveda obstajajo težave pri prevodu v slovenščino. Izraz »place« prevajamo kot »kraj«, čeprav slovenska beseda ne izčrpa vseh relevantnih pomenov angleškega izraza.*

nivoja oz. ravni (*level*). Ne govori se več samo o razmerjih med različnimi nivoji (nacionalni, subnacionalni ...), za katere se predpostavlja, da so fiksirani kot neka konkretna družbeno-prostorska entiteta. Pri globalizaciji gre za procese, ki so hkrati umeščeni v različna merila – lokalna, nacionalna, nadnacionalna, narava povezav med različnimi merili pa je zelo odprta, poteka v vseh smereh in ne nujno v nekakšnih hierarhičnih zaporedjih. Tako je neka dejavnost ali proces lahko umeščena v različnih krajih ali lokalitetah po zemeljski obli, ne da bi bila vpletena v katerokoli nacionalno merilo. Za primer bi lahko navedli tako imenovane globalne produkcijske verige, recimo v avtomobilski industriji, ki niso umeščene v nobena nacionalna merila in hierarhije, pač pa oblikujejo svojo, proizvodu lastno merilo in hierarhije znotraj njega. Seveda pa lahko določeni procesi hkrati nastopajo v več različnih merilih (n. d.: 17).

- *Spremembe v pomenu subnacionalnih entitet* v delno digitaliziranem svetu: S. Sassen poudarja, da študij globalizacije ne pomeni, da se moramo omejiti samo na to, kar je »eksplicitno globalno v merilu«, pač pa tudi na »lokalno umerjene prakse in pogoje, ki so artikulirani v kontekstu globalne dinamike« (n. d.: 18). Opozarja, da tu pride najbolj do izraza sprememba vloge »kraja« (*place*) v različnih krogotokih, ki sestavljajo ekonomsko in politično globalizacijo. Pravi, da nam osredinjenje na vlogo kraja omogoča, da globalizacijo razvežemo v pojmih več specializiranih čezmejnih krogotokov, v katerih so locirani različni tipi krajev. Značilen primer so globalna mesta, ki so sama po sebi subnacionalne entitete, vendar se v njih križa več globalnih krogotokov. Proučevanje globalnih produkcijskih verig se osredinja predvsem na krogotoke, proučevanje globalnih mest pa na »kraj« in na lokalno ter izpostavlja specifičnosti določenega kraja (mesta) za globalizirane dejavnosti.
- *Spremembe, ki zadevajo vlogo nacionalne države*. S. Sassen sicer zavrača poenostavljeno trditev, da z globalizacijo pomen države oz. njenih institucij upada, pač pa pravi, da gre za »novo umestitev države v širše polje moči in za rekonfiguracijo delovanja države« (n. d.: 34). To novo, širše polje moči pa sestavljajo novi akterji, med katerimi S. Sassen posebej izpostavlja »zasebni institucionalni red«, ki je vezan na različne institucionalne organizacije, na nevladne organizacije in na mednarodni režim človekovih pravic[13] (n. d.: 35). Če je država nekoč imela ekskluzivno regulatorno funkcijo nad svojim teritorijem, se ji v posameznih segmentih regulacije pridružujejo različni mednarodni akterji.

[13] *Dobra ilustracija takšnega »zasebnega institucionalnega reda« je recimo delovanje bonitetnih hiš, ki z izdelavo bonitetnih ocen za države bistveno vplivajo na položaj države na mednarodnih finančnih trgih.*

Kot meni Albrow, je S. Sassen uspela razviti povezavo med dvema osrednjima konceptoma – med *razdržavljenjem,*[14] ki nam sporoča, da nacionalna država ni več edini referenčni okvir, in *umeščenostjo* (*embeddedness*), ki poudarja, da »so globalni procesi locirani v določenih časih, krajih in socialnih razmerah« (2009: 6).

Tako predmet sociologije globalizacije ni več (nacionalna) družba s svojo družbeno slojevitostjo in družbenimi sferami, kot so delo, družina, lokalnost, s svojimi institucijami, načini delovanja, racionalnostmi, razmerjem med civilno družbo in državo, pač pa so to transnacionalna podjetja v kontekstu analize globalnih produkcijskih verig in transnacionalnih krogotokov, globalna in globalizirajoča mesta, transnacionalni urbani sistemi, omrežja tokov, tako finančnih, trgovskih kot informacijskih, mednarodne migracije, različni regulacijski in normativni okviri ter institucije, pri katerih je pravni red nacionalne države samo eden od njih.

Mesta v procesih globalizacije

Globalna ali globalizirana mesta?

V urbani sociološki literaturi najdemo zelo različne poglede v zvezi s proučevanjem mest in globalizacijo. Nekateri, ob siceršnjem priznanju, da obstajajo številni predhodniki raziskovanja mest in urbanizacije v širšem kontekstu, datirajo proučevanje razmerij med mesti oz. urbanim razvojem in globalizacijo v osemdeseta leta prejšnjega stoletja, vzporedno z nastajanjem globalnih mest (Brenner in Keil, 2006: 8). D. Davis (2005: 93) pa zatrjuje, da je proučevanje mest v globalnem kontekstu vseskozi prisotno, že od začetka ukvarjanja z njimi, in se pri tem sklicuje na Webra in Pirenna. Ekonomske, socialne in fizične spremembe, ki so jih pripisovali ali umeščali v mesta, so bile vedno razumljene v kontekstu širših nacionalnih in mednarodnih razmer. Davisova pri tem opozarja na razlike med evropskim raziskovanjem mest in tistim v ZDA. Ameriški urbani sociologiji, ki temelji na intelektualni tradiciji chicaške šole, očita, da je bila izrazito nacionalno in etnocentrično usmerjena, da je na mesta gledala »skozi prizmo kulture, ne pa ekonomije, kaj šele da bi upoštevala globalni kontekst« (n. d.: 97). Podoben očitek sociološkemu proučevanju mest izraža tudi Robinson, ko govori o pomanjkanju primerjalnega raziskovanja na področju urbanih študij. Raziskovalci so se že v zgodnji fazi sociološkega proučevanja mest navezali na koncept modernosti in na izkušnje razvitih industrijskih družb (Simmel, Wirth), pozneje pa so procese urbanizacije v svetovnem merilu izenačevali s procesom

[14] *Angleški izraz »denationalization« prevajamo kot razdržavljanje, da ga ne bi zamenjali s pojmom denacionalizacija, ki ima v slovenščini povsem zamejen pomen v smislu vračanja po II. svetovni vojni nacionaliziranega premoženja.*

vesternizacije in razvoja, v katerem so na propad obsojena vsa tista mesta, ki ne temeljijo na modernizacijskem teoremu (Robinson, 2011: 3). Zato pride Robinson, podobno kot S. Sassen, do sklepa, da »niti nacionalno merilo niti teritorij mesta ne moreta ostati privzeti enoti urbanega primerjalnega raziskovanja« (n. d.: 13). Vprašanje merila (*scale*) tako postane ključno za primerjalno raziskovanje urbanih procesov (in mest) v kontekstu globalizacije. Obenem pa je prav raznovrstnost meril, v katera se umeščajo posamezne študije globalizacije v kontekstu prostorskega (urbanega) razvoja, razlog za številne divergence in različne poglede na razmerja med prostorskim razvojem in globalizacijo. Tako D. Davis (2005: 97), ki izhaja iz kritike etnocentričnosti ameriškega urbanega raziskovanja, navaja, da se je tovrstno raziskovanje v šestdesetih in sedemdesetih letih 20. stoletja vendarle začelo preobražati, da so v kontekstu raziskovanja urbanizacije tretjega sveta začeli upoštevati tudi medsebojni preplet makroekonomskih, socialnih, kulturnih in političnih dejavnikov pri pojasnjevanju specifičnosti urbane problematike:

> */V/se več raziskovalcev je sprejelo predpostavko, da so načini, kako se globalizacija uveljavlja v mestih (in skozi njih), vstopna točka za raziskovanje transformativnih sociooloških sprememb našega časa, predvsem zato, ker urbane lokalnosti delujejo kot kritična vozlišča procesa globalizacije. (*n. d.: 99*)*

Po njenem mnenju razvoj raziskovanja poteka v smeri od »mest v globalnem kontekstu« (primerjalne študije urbanizacije) do »globalnih mest«. Če povzamemo njene argumente, ki naj bi veljali predvsem za ameriško urbano sociologijo, naj bi se sociološko raziskovanje mest najprej osredinilo na a) razmerja med mestom (prostorom) in kulturo (tradicija chicaške šole), zatem na b) primerjalne študije urbanizacije tudi že v kontekstu procesov globalizacije in c) končno, na raziskovanje urbanih fenomenov skozi optiko »globalnih mest«. Naj opozorimo, da gre natančno za pristop, pred katerim implicitno svari Robinson in za katerega Marcuse in van Kempen (2000: xvii, 262) trdita, da izloča mesta, ki se ne uvrščajo v kategorijo globalnih mest, hkrati pa globalizacijo obravnava kot stanje in ne kot proces, na kar smo opozorili že na začetku tega prispevka.

Vloga prostora v procesih globalizacije

V dosedanji obravnavi smo, upamo, dovolj dobro pojasnili prehod od sociološkega raziskovanja mest in urbanega razvoja s pomočjo notranjih oziroma mestu in urbanemu področju lastnih dejavnikov, ki se artikulirajo skozi razmerje med prostorom in družbenimi oz. kulturnimi dejavniki in v katerih grajene urbane strukture nastopajo kot »neodvisna variabla« k

pojasnjevanju s pomočjo »širših« makroekonomskih, socialno-kulturnih in tehnoloških procesov, ki čedalje pogosteje slišijo na ime globalizacija. Ta ugotovitev nas ne sme napeljati k sklepu, da gre samo za obrnjeno optiko, v kateri mesta postajajo »odvisna variabla« pojasnjevanja, ali pa za preprost, pasiven odtis širše družbeno-ekonomske dinamike v prostor oziroma v grajene strukture. Vloga prostora oziroma grajenih struktur je aktivna in je nujna sestavina analize globalizacijskih dinamik, pa naj gre za kulturne, politične ali socialno-ekonomske razsežnosti globalizacije. Na tej predpostavki, kot bomo videli pozneje, temelji teorija globalnega mesta (Sassen, 1998: ixx; 2006a: 83), zato velja opozoriti na dva ključna koncepta – časovno-prostorska zgostitev in prostor tokov – ki sta utrla pot razumevanju prostora in grajenih struktur v kontekstu globalizacije.

a. Časovno-prostorska zgostitev v kontekstu globalizacije kapitalizma

David Harvey, ki je pojem časovno-prostorske zgostitve vpeljal v analizo, z njim označuje

> *procese, ki tako močno revolucionirajo objektivne kvalitete prostora in časa, da smo včasih na zelo radikalen način prisiljeni spremeniti svoje dojemanje sveta. Besedo »zgoščevanje« uporabljam zato, ker obstajajo močni argumenti, da je kapitalizem pospešil tempo življenja in je z odpravljanjem prostorskih ovir ustvaril vtis, da se svet od znotraj sesuva na nas. (*Harvey, 1989: 240*)*

Harveyjeva teza o časovno-prostorskem zgoščevanju je seveda vezana na njegovo analizo razmerij med kapitalizmom in prostorom, v kateri logika akumulacije kapitala zahteva vedno novo investiranje v »fiksni kapital« – to je v grajeno okolje, ki obenem zagotavlja in izboljšuje pogoje za nadaljnjo akumulacijo kapitala (kar vključuje tudi skrb za reprodukcijo delovne sile) in ekstrakcijo presežne vrednosti. Kapitalizem vseskozi »teži k odstranitvi vseh prostorskih ovir, k 'izničenju prostora skozi čas', kot se je izrazil Marx, to pa lahko naredi samo skozi produkcijo fiksnega prostora, in sicer tako, da v ta proces vključuje vedno nova in nova geografska območja« (Harvey, 2005: 95). Torej časovno-prostorsko zgoščevanje ni nekaj novega, ampak je na delu že vse od modernega kapitalizma naprej. Je pa časovno-prostorsko zgoščevanje dobilo izjemen pospešek z digitalizacijo in razvojem informacijsko-komunikacijskih tehnologij, predvsem z nastankom svetovnega spleta, ki omogoča dostopnost do vrste storitev in omogoča dejavnosti[15],

[15] *Kot so na primer delo na daljavo, finančne operacije, lažja vertikalna integracija v določenih proizvodnih panogah, izvajanje upravljavskih funkcij, dostop do storitev, izobraževanje in splošna dostopnost informacij vseh vrst.*

ne da bi se premaknili v prostoru. Razvoj teh tehnologij poteka vzporedno s transformacijo fordističnega v postfordistični, na fleksibilni akumulaciji zasnovani način proizvodnje in potrošnje (prim. Gantar, 1990), pri čemer je fleksibilizacija razmestitve dejavnosti v prostoru ena od najbolj očitnih posledic. V tem okviru Harvey tudi razume proces globalizacije kot »temeljito geografsko reorganizacijo kapitalizma« (2000: 97). Vloga prostora se, kljub temu da vse manj deluje kot ovira v povezovanju, ne zmanjša, ampak se premesti: ker so vse številnejše dejavnosti v večji meri neodvisne od fizično-geografskih dejavnosti in od fizične distance, so za umeščanje posameznih dejavnosti v prostoru vse bolj odločilni specifični dejavniki, ki prinašajo primerjalne prednosti, kot so na primer cena delovne sile in normativne ureditve (davki, dajatve, sindikalna organiziranost), dostop do znanja in tehnologij.

Čeprav je Harvey s konceptom časovno-prostorske zgostitve predstavil eno od temeljnih sestavin za razpravo o globalizaciji, je sam do pojma globalizacije zadržan. Ugotavlja, da je »'globalizacija' postala ključna beseda za organizacijo naših razmišljanj o tem, kako svet funkcionira«, in se sprašuje, zakaj so se »druge, vsebinsko bolj polne besede umaknile globalizaciji« (n. d.: 53). Harvey meni, da na pojem globalizacije lahko gledamo a) kot na proces, b) kot na razmere (*condition*) ali pa c) kot na politični projekt. In se sprašuje, ali so spremembe, ki so se zgodile, tako globoke, da lahko govorimo o »kvalitativno novem obdobju kapitalističnega razvoja, ki zahteva radikalno revizijo naših teoretskih konceptov[16] in našega političnega aparata, da ne govorimo o naših aspiracijah« (n. d.: 68). Njegov odgovor je, da gre »za omejen kvalitativni premik«, torej ne samo za nadaljevanje siceršnjih trendov, vendar tudi ne »za kakšno fundamentalno revolucijo v načinu proizvodnje in z njo povezanimi družbenimi odnosi« (n. d.: 68). In dodaja, da bi te spremembe lahko bolje opisali s pojmom »neenak geografski razvoj«[17], ki ima praktične implikacije, saj »neenake razmere ponujajo obilje priložnosti za politično organizacijo in delovanje« (n. d.: 68). Očitno je, da Harvey priznava kvalitativne premike, ki jih označujemo s pojmom globalizacija, torej priznava določeno veljavo »globalizaciji kot procesu«, obenem pa se temu pojmu odreka prav zaradi tega, ker je globalizacija tudi »političen projekt«, povezan z osrednjo vlogo ZDA v povojnem geopolitičnem in gospodarskem razvoju, kjer so bile ZDA tako »gonilna sila kot nadzorni agent za vse te procese« (n. d.: 69). Odklanjanje pojma globalizacije zato, ker je povezan s »političnim projektom« globalne nadvlade ZDA, je kratkovidno, ker ne upošteva nehotenih posledic »političnega projekta«, ki so relativizirale dominantno vlogo ZDA, še posebej po globalni finančni in ekonomski krizi.

[16] *In torej upravičujejo uporabo novega pojma – globalizacije.*

[17] *Ki mu avtor v citiranem delu sicer posveča veliko pozornosti. Prim. Harvey (2000: 21–96).*

b. Prevlada prostora tokov nad prostori kraja v globalni informacijski dobi

Prehod od prostora krajev k prostorom tokov zavzema osrednje mesto v Castellsovi analizi družbenih sprememb, ki vodijo v globalno informacijsko dobo. Prostori tokov v informatični družbi in ekonomiji prevladujejo nad prostori krajev in opredeljujejo novo prostorsko logiko, ki gledano z vidika teritorialnosti ni več niti logika centralizacije ali decentralizacije, pač pa je pomembno razmerje med obema procesoma – nekatere dejavnosti se centralizirajo, druge obenem decentralizirajo (Castells, 1989: 169). Medtem ko je kraj, kot smo si ga navajeni predstavljati, »lokalnost, katere oblika, funkcija in pomen so samovsebovani znotraj meja fizične bližine« (1996: 376), pa s prostorom tokov opredeljuje »sistem izmenjav informacij, kapitala in moči, ki strukturirajo temeljne procese v družbah, ekonomijah in državah med različnimi lokalnostmi in ne glede na lokalizacijo« (Castells, 2006: 136). Z vidika globalizacije so prostori tokov pomembni zato, ker v nasprotju s prostori krajev, ki so fizično zamejeni, učinkujejo kot vozlišča različnih omrežij in s tem tudi definirajo razmerja med posameznimi kraji v globalnih merilih.[18] Castells to utemeljuje z opisom, kako je prostor tokov prispeval k nastanku fenomena globalnih mest, robnih mest in kako je spremenil tradicionalna evropska mesta (Castells, 1996: 398–430).

Opazimo pomembno razliko med Harveyjem in Castellsom: medtem ko prvi govori o izničenju prostora skozi čas, Castells zatrjuje, da »v omrežni družbi prostor organizira čas« (1996: 376) in deluje kot »materialna podpora časovno razporejenih družbenih praks«. Ta razlika je opazna tudi pri njunem odnosu do procesov globalizacije. Harvey je, kot smo videli, zadržan do poskusov, da bi sodobne družbene in ekonomske transformacije opisovali v pojmih globalizacije. Castells specifičnost globalizacije, ki je samoumevni okvir njegove analize, pojasnjuje z razliko med svetovno in globalno ekonomijo: svetovna ekonomija je bila na delu že vse od šestnajstega stoletja. »Globalna ekonomija pa je nekaj drugega: je ekonomija, sposobna delovati kot enota v realnem času v planetarnem merilu« (n. d.: 92). Vendar opozarja, da so procesi, ki vodijo k nastajanju globalne ekonomije, segmentirani, kot na primer mednarodna delitev dela, in notranje regionalno diferencirani, kar se izraža v regionalnih trgovinskih blokih, predvsem pa opozarja na poenostavljene različice razumevanja globalizacije, ki »zanikajo obstojnost nacionalne države ter ključno vlogo vlade pri vplivanju na strukturo in dinamiko nove ekonomije« (n. d.: 97).

Tako Harvey kot tudi Castells sta, navkljub opaznim razlikam, vzpostavila povezavo med procesi globalizacije in spremembami prostorskih oz. grajenih struktur. Ključno je, da zmanjševanje pomena fizične distance in povečevanje dostopnosti v prostoru ne pomeni, da je postal fizični prostor

[18] *Prim. tudi Petrović (2004: 25).*

zanemarljiv ali nepomemben, pač pa prav obratno: večja dostopnost v prostoru omogoča večjo fleksibilnost pri izbiri lokacij, prav to pa je tisto, kar pospešuje globalizacijske procese. Treba je tudi dodati, da oba avtorja globalizacije ne obravnavata kot samostojnega koncepta ali teorije, kot na primer Albrow (1996) ali delno tudi Mlinar (1994, 2012), ampak bodisi kot okvir za pojasnjevanje družbenih sprememb, ki vodijo v informatično družbo, ali pa kot učinek reorganizacije kapitalizma v geografskih okvirih.

Globalna mesta: moč in organizacija globalnega kapitalizma

Saskia Sassen v odgovoru na kritike njene analize globalnih mest (GM) in omrežij svetovnih mest[19] (OSM), navaja, da pri obeh pristopih sploh

> *ne gre za urbani teoriji: njun prvenstveni cilj je pojasniti novo fazo globalnega kapitalizma, njegove strateške prostore in izključitve. Na kratko, gre za pojasnitev sistema moči. Analiza se ne nanaša na mesta* per se*, ampak na nove oblike imperialnih geografij. /.../ Tu ne gre za vprašanje teorije mesta. Gre za to, kako funkcionira novi imperij. (*Sassen, 2010: 159*)*

S. Sassen v opombi opozarja na pomembno osebno okoliščino. Pravi, da vsi trije protagonisti »globalizacijskega diskurza«, Friedmann (HSM), Taylor (OSM) (2004) in ona sama (GM), prihajajo z neurbanih področij raziskovanja[20] in so se pri svojem siceršnjem raziskovanju »dobesedno spotaknili ob mesta – odkrili strateško vlogo določenih mest« (Sassen, 2010: 162). Torej se intelektualna in raziskovalna pot teh treh raziskovalcev pomembno razlikuje od poti Harveyja, Castellsa in tudi Mlinarja, ki so začeli na področju družbenega raziskovanja prostora. Raziskovanje razmerij med tehnologijo, družbo in prostorom pa jih je pripeljalo k oblikovanju družbenoteoretskih okvirov, ki po predmetu bistveno presegajo klasično urbano sociologijo ali geografijo in merijo na celovito razlago družbenih sprememb.[21] Prav pojma globalizacije in mesta sta presečišče, kjer se obe raziskovalni poti srečata, vendar s pomembno razliko: S. Sassen tematizira GM v kontekstu študije globalizacije, za prej omenjene avtorje pa je značilno, da pri analizi družbeno-prostorskih sprememb naletijo na njihove globalizirajoče učinke.

---

[19] Pri omrežjih svetovnih mest ne gre toliko za nek koncept ali celo teorijo, pač pa bolj za raziskovalni program, ki se nadaljuje v tradiciji raziskovanja globalizacije in urbanega razvoja. Pri tem naj omenim raziskovalno omrežje Globalization and the World of Cities (GaWC; http://www.lboro.ac.uk/gawc/).

[20] Friedmann naj bi se ukvarjal z razvojnimi študijami, Taylor z državo, S. Sassen pa z mednarodnimi migracijami.

[21] Castells (1996, 1997, 1998); Harvey (1989,1996, 2000); Mlinar (1994, 2008, 2012).

Ko se torej lotevamo prikaza in analize »globalizacijskega diskurza« v zvezi z mesti in urbanim razvojem, moramo imeti pred očmi, da vsaj kar zadeva osrednji koncept GM, avtorica nima pred očmi notranjih družbeno-prostorskih prestrukturiranj mest pod vplivom globalizacije, ampak kako se nekatera mesta vzpostavijo in funkcionirajo kot centri moči prodirajoče ekonomske, politične in kulturne globalizacije.

Najprej bomo predstavili in komentirali hipotezo o svetovnih mestih (HSM) in koncept globalnega mesta, ki k mestom in urbanemu razvoju pristopata skozi prizmo globalizacije, zatem pa bomo poskušali nakazati, kakšne implikacije prinašajo za »globalizirajoča mesta« ali mesta »pod globalizacijo«.

Hipoteza o svetovnih mestih

Ključno za razumevanje HSM je spoznanje, da rasti in notranjega strukturiranja mest ni več mogoče pojasnjevati z notranjo razvojno dinamiko, pač pa s širšimi družbeno-ekonomskimi dejavniki, zato Friedmann in Wolf predlagata »nov pogled na mesto s perspektive nastajajočega svetovnega ekonomskega sistema, /.../ ki zahteva svojo materialno obliko, še posebej pa značilne urbane lokalnosti, ki so na različne načine vpletene v globalni sistem« (Friedman in Wolff, 2006b: 58). Specifičen način integracije mest v svetovni ekonomski sitem po mnenju avtorjev oblikuje določeno »urbano hierarhijo vpliva in nadzora« (n. d.: 58), ki jo sestavlja omejen nabor velikih urbanih regij, ki jih poimenujeta svetovna mesta. Avtorja poudarjata dva vidika, ki sta pomembna za način integracije svetovnih mest (oziroma urbanih aglomeracij) v globalni sistem ekonomskih odnosov. Prvi vidik se nanaša na obliko in moč integracije mest v svetovni sistem – »v kolikšni meri mesta funkcionirajo kot sedež transnacionalnih korporacij (TNK); ali so 'varen prostor' za investiranje v 'presežni' kapital, kot na primer v nepremičnine; kako pomembna so kot proizvajalec določenih dobrin za svetovni trg; kakšna je vloga mest kot ideoloških centrov; ali pa njihova relativna moč na svetovnem trgu« (n. d.: 59). Drugi vidik se nanaša na »prostorsko dominantnost, ki jo kapital ustvari v mestu (to je, ali je njegov finančni in/ali tržni nadzor prvenstveno globalen po obsegu, ali sega preko meja svetovnih regij, ali artikulira nacionalno ekonomijo v svetovni sistem) /.../« (n. d.: 59). Avtorja »svetovno« razsežnost mest reducirata samo na njegove ekonomske funkcije: »Svetovna mesta so nadzorna središča globalne ekonomije« (n. d.: 61). Ekonomska vloga svetovnih mest pa povzroča notranja prestrukturiranja. Ekonomsko prestrukturiranje z vzponom storitvenih dejavnosti v bančništvu, pravnih storitvah, telekomunikacijah, tehničnem svetovanju, raziskovanju, visokošolskem izobraževanju in podobnem vodi v polarizacijo zaposlovanja na formalni in neformalni sektor. Socialno prestrukturiranje, ki ga dodatno spodbuja tudi priseljevanje,

pa ima za posledico socialno polarizacijo, spremembe v grajeni strukturi mesta ter polarizacijo med citadelo na eni strani in getom na drugi strani (n. d.: 61–64). Rezultat tega so politični konflikti, ki se osredinjajo v boju za ohranjevanje kvalitete življenja, zoper ekonomsko prisvajanje prostora, kot »konflikt med življenjskim in ekonomskim prostorom«. Friedman je v poznejšem prispevku iz leta 1986 (Friedman, 2006) v obliki sedmih tez podrobneje razdelal hipotezo o svetovnem mestu. Glavni poudarki ostajajo enaki: notranjo urbano in socialno preobrazbo svetovnih mest lahko razumemo skozi vlogo, ki jo to mesto opravlja v svetovnem ekonomskem sistemu. Ključna pri tem je nadzorna funkcija teh mest, kar se odraža tudi v notranji strukturi in dinamiki razvoja proizvodnih in storitvenih sektorjev, pri zaposlovanju in migracijah. Obenem pa ta mesta proizvajajo socialne stroške zaradi revščine in priseljevanja, kar presega finančne sposobnosti držav in svetovna mesta poriva na rob finančne krize.

Če je D. Davis, kot smo že omenili, klasični ameriški urbani sociologiji očitala preveliko poudarjanje kulture in zanemarjanje širših socialno-ekonomskih dejavnikov pri razlagi razvoja mest, za HSM lahko trdimo prav obratno: fizična in družbena struktura mest se preoblikujeta pod vplivom svetovnih ekonomskih razmer, pri katerih odločilno vlogo igra koncentracija finančnih in z njimi povezanih funkcij ter mednarodne migracije. Aktivna vloga mest in mestnih uprav je zanemarjena in je omejena na vidike prilagajanja svetovnim ekonomskim razmeram, ne pa na vprašanje aktivnega odziva mesta na spreminjajoče se globalne ekonomske razmere. Pomembno pa je, da sta Friedmann in Wolff utrla pot h konceptu globalnega mesta s tem, da sta posebej izpostavila dejstvo, da se nekatera mesta vzpostavljajo kot središča, v katerih se koncentrirajo upravljavske in nadzorne funkcije vse bolj povezane svetovne ekonomije. Prav pojem nadzora oz. kontrole je ključni gradnik teorije o globalnih mestih.

Globalna mesta – nova geografija centralnosti

Omenili smo, da so se raziskovalci, ki so mesta oz. urbane fenomene v sedemdesetih in osemdesetih letih proučevali v širšem razvojnem kontekstu transformacij kapitalizma, razpada »socialističnega sveta« in razvoja novih tehnologij, izogibali uporabi pojma globalizacija, s katerim naj bi označili kvalitativno nove spremembe v mestih in urbanih aglomeracijah. Sasskia Sassen pa je za razliko od drugih, predvsem marksističnih in neomarksističnih avtorjev opravila s to sramežljivostjo in globalizacijo postavila kot osrednji koncept za razumevanje dogajanja in sprememb v prostoru nasploh, še posebej pa v mestih in širših urbanih aglomeracijah. V odmevnem delu (Sassen, 1991) avtorica ugotavlja, da se mednarodna dolžniška kriza v zgodnjih osemdesetih letih, ki je vplivala na slabitev bank in konkurenčnosti

gospodarstva ZDA,[22] ni iztekla v fragmentacijo mednarodne ekonomije, pač pa se je »geografija in sestava globalne ekonomije[23] spremenila tako, da je proizvedla kompleksno dualnost: prostorsko razpršeno, vendar pa globalno integrirano organizacijo ekonomskih dejavnosti« (Sassen, 1996: 61). Določena mesta so v tem procesu dobila posebno strateško vlogo in v primerjavi s starimi centri bančne in poslovne dejavnosti funkcionirajo na štiri nove načine: prvič, kot visoko zgoščene komandne točke v svetovni ekonomiji, drugič, kot ključne lokacije za finance in specializirane storitve, tretjič, kot mesta proizvodnje, vključujoč proizvodnjo in inovacije v vodilnih industrijah, ter četrtič, kot trgi za proizvedene produkte in inovacije (Sassen, 1996: 62; 2006a: 85–86).

Takšno vlogo je S. Sassen pripisala New Yorku, Londonu in Tokiu, pozneje pa je, tudi pod vplivom teorije omrežja svetovnih mest (Beaverstock, Smith in Taylor, 2006; Sassen, 2009; Robinson, 2009: 17) ta krog razširila. S. Sassen dokazuje, da oblikovanje globalnih mest s komandnimi in nadzornimi funkcijami pomeni »prehod relativno preživetih urbanih ekonomij iz obdobja fordizma k revalorizaciji strateških komponent urbanega prostora zaradi naraščajočega pomena storitvenih dejavnosti v organizaciji ekonomij« (1998: 148). Ta mesta »predstavljajo teren, na katerem raznovrstni globalizacijski procesi dobijo konkretne lokalizirane oblike« (n. d.: xxv). Rezultat teh procesov je polarizacija rabe prostora, trga dela, stanovanjskega trga in strukture potrošnje (n. d.: 149), ki reflektira »novo geografijo centralnosti« in se vzpostavlja zaradi neenakega dostopa do novih informacijsko-komunikacijskih tehnologij. S. Sassen v številnih dodelavah in dopolnitvah teze o globalnih mestih poskuša podkrepiti glavni argument, da se »globalna ekonomija materializira v konkretnih procesih, ki so umeščeni v konkretnih krajih (n. d.: 196). Namreč, če pristajamo na to, da razvoj novih oblik organizacije proizvodnje (proizvodnja *just in time*) vzporedno z razvojem informacijsko-komunikacijskih tehnologij fleksibilizira vzorce lokacij raznih dejavnosti v prostoru, se moramo vprašati, zakaj se nekatere komandne in nadzorne funkcije zgoščujejo prav v *določenih* mestih. Omenili smo že, da odpravljanje prostorskih ovir, ki vodi k fleksibilizaciji umeščanja dejavnosti v prostor, ne zmanjšuje pomena prostora oz. specifičnih lokacij, zato je ključno za tezo GM pravzaprav vprašanje, katere so te specifičnosti, ki določena mesta v omrežju mest dvignejo nad ostala mesta, kar zadeva njihov vpliv na procese globalizacije. S. Sassen te specifičnosti

[22] V literaturi je ta proces običajno opisan kot propad dogovora iz Bretton-Wooda, ki označuje tudi začetek konca trgovinske prevlade ZDA po II. svetovni vojni (Schaeffer, 1997: 43–6; Sassen, 1996: 61).

[23] S. Sassen je v poznejšem tekstu nekoliko revidirala samoumevno predpostavko o globalni ekonomiji: »Ne obstaja entiteta, kot je določna globalna ekonomija. Obstajajo globalne formacije, kot so elektronski finančni trgi in podjetja, ki delujejo globalno« (Sassen, 2009: 5).

v veliki meri veže na pomen storitvenih dejavnosti, ki omogočajo vzpostavljanje in izvajanje komandnih in nadzornih funkcij, kot je to razvidno iz njenih petih hipotez, ki naj pokažejo na »pomen mest v institucionalizaciji globalnega ekonomskega procesa« (Sassen, 2007: 25). Pravi, da večja kot je prostorska razpršitev ekonomskih dejavnosti, večja je potreba po zgoščevanju korporativnih upravljavskih funkcij; bolj kot so te zgoščene, večja je verjetnost, da bodo uprave določenih družb nekatere od teh funkcij dale v zunanje izvajanje družbam z visoko specializiranimi storitvami (računovodstvo, pravne storitve, odnosi z javnostmi, programiranje, telekomunikacije itd.). Bolj kot so trgi specializiranih storitev kompleksni in globalni, bolj so predmet aglomeracijske ekonomije. Kompleksnost storitev in njihova medsebojna povezanost ustvarjata neko vrsto urbanega okolja, ki funkcionira kot informacijski center« (n. d.: 25). Na tem mestu S. Sassen izvede določen obrat, ki delno revidira njeno prvotno tezo o globalnih mestih, saj opozori na »novo aglomeracijsko dinamiko«, ki jo poganjajo visoko specializirane in nestandardizirane storitve, ne pa več izključno koncentracija komandnih in nadzornih funkcij, saj pravi, da »bolj kot sedeži uprav podjetij dajejo kompleksne in nestandardizirane funkcije v zunanje izvajanje, bolj so svobodni pri izbiri katerekoli lokacije, saj se manj dela, ki je predmet aglomeracijske ekonomije, opravi na sedežu uprave podjetja« (n. d.: 26). In končno, ker podjetja, ki opravljajo visoko specializirane storitve, na globalni ravni preko podružnic »krepijo čezmejne medmestne transakcije in omrežja, kar vodi k oblikovanju transnacionalnih urbanih sistemov« (n. d.: 26).

Razmeroma kompleksna argumentacija, ki se veže na medsebojno dinamiko prostorske razpršitve ekonomskih dejavnosti ob hkratni centralizaciji upravljavskih funkcij, specializaciji in oddajanju v zunanje izvajanje visoko specializiranih storitev, vključno z zahtevami po hitrem reagiranju na spremenjene globalne tržne razmere, je Sassnovo od koncepta nekaj globalnih mest pripeljala k omrežjem mest, v katerih so locirani krogotoki raznovrstnih in med seboj prepletajočih se dejavnosti in storitev, ki prečijo državo, zmanjšujejo vlogo nacionalnih vlad in nakazujejo vzpon novih institucionalnih aren, kot so globalni trgi in uprave podjetij:

> *Posledica vsega tega je, da je pomembnost glavnih svetovnih centrov odvisna od položaja v teh omrežjih. Ni entitete, kot je posamično globalno mesto – in v tem pomenu obstaja velik kontrast v razmerju do nekdanjih prestolnic imperijev. (*n. d.: 27*)*

Premik od koncepta posameznih globalnih mest (New York, London, Tokio) h globalnim mestom v transnacionalnih urbanih omrežjih različnih vrst in meril nakazuje »delno razvezavo« ekonomskih procesov od nacionalne države in posebej vzpostavlja pomen subnacionalnih entitet (mesta,

regije), v katerih se lokalizirajo globalizacijski procesi. Če bi želeli strniti obširno argumentacijo, ki jo S. Sassen posveča razmerju med globalizacijo in okvirom klasičnih nacionalnih držav in družb, bi lahko povzeli da:

- se ekonomski prostor države segmentira toliko bolj, kolikor so posamezne ekonomske dejavnosti umeščene v globalna proizvodna in trgovska omrežja oziroma krogotoke. Predstava o enotni nacionalni ekonomiji izgublja pomen;
- določene regulatorne pristojnosti, ki so bile izključno v pristojnosti nacionalnih držav, prehajajo v okvir drugih »meril«[24] (*scales*). Državne administracije so eden od agentov na globalni sceni;
- se mesta in urbane aglomeracije, v katerih se lokalizirajo globalizacijski procesi in jih hkrati tudi preoblikujejo, povezujejo med seboj v različnih merilih in mimo državocentričnih urbanih hierarhij;
- se spreminja koncept meja – od dominantnega mejnega režima nacionalne države in geografske meje k različnim oblikam zamejitev – od tega, da »meja funkcionira povsod«,[25] pa do meja delovanja posameznih institucij;
- se vse bolj uveljavlja »globalno pravo« in razvoj avtonomnih visoko specializiranih in zato delnih pravnih režimov. S. Sassen navaja, da danes »obstaja 125 mednarodnih institucij, v katerih neodvisne oblasti sprejemajo končne pravne odločitve« (n. d.: 22–23);
- se ob nacionalnih in mednarodnih javnopravnih institucijah pojavljajo pravni sistemi, ki imajo zasebni značaj, kot recimo različne institucije, ki uveljavljajo tehnične standarde;
- v merilu (nacionalne) družbe ni več mogoče pojasnjevati dogajanj in sprememb v organizaciji in delovanju mest in urbanih sistemov.

Argumentacija, ki jo je S. Sassen razvila v poznejših delih (2007, 2009), je bistveno bolj razvita kot tista, ki jo je predstavila v delu o globalnem mestu (1991). Kljub vsemu pa ob vsej argumentaciji ni zaslediti, da bi vzpon globalnih mest poskušala razložiti tudi z ekonomsko in tehnološko močjo nacionalnih gospodarstev, v katerih se ta mesta nahajajo.

[24] Izogibamo se uporabi »nadnacionalna« ali »mednarodna« raven, ki ju poosebljajo mednarodne organizacije, kot so MDS, SB, EU, OZN, STO; gre lahko za pravila, ki jih postavljajo korporacije, razna profesionalna združenja, njihov princip veljavnosti pa ni »teritorialen«, ampak se nanašajo na določena omrežja storitev (recimo letalski prevozi, bančne storitve, bonitetne ocene) ali produkcijskih verig.

[25] Kot to na primer velja v režimu nadzora zunanjih meja EU, ko lahko carinski in policijski organi nadzorujejo (nelegalno) gibanje oseb ali blaga tudi v notranjosti držav in ne samo na meji.

Globalna mesta v kritični perspektivi

Teza o GM je naletela na številne kritične odzive, ki se merijo v razponu od dopolnjevanja in empiričnega preverjanja obeh pristopov (Albrow, 2009; Robinson, 2009; Sassen, 2007, 2010) pa do popolne zavrnitve (Marcuse, 2000; Smith in Doel, 2011; Smith, 2014). Pravzaprav se v tej razpravi zrcalijo nekatere dileme in kontroverze, na katere smo že opozorili, kot na primer, ali je globalizacija kvalitativno nov fenomen ali pa gre zgolj za nadaljevanje in kvečjemu intenzifikacijo trendov, ki so se začeli v 15. in 16. stoletju. Po drugi strani pa kritiki problematizirajo nekatere temeljne koncepte GM, kot so na primer ideja »komandne in nadzorne funkcije«, proces »razdržavljanja« in seveda »ekskluzivnost« pristopa GM. V nadaljevanju bomo predstavili osnovne kritične poudarke in dileme.

Globalno mesto kot nov fenomen

Tezi, da gre pri opredelitvi globalnega mesta za nov fenomen, najbolj eksplicitno nasprotuje J. Abu-Lughod in napotuje na dolgo urbano zgodovino svetovnih civilizacij in na mesta, ki so v tedanjih okoliščinah igrala »globalno vlogo«. Po njenem mnenju se je ideja o globalnem mestu kot novem fenomenu pojavila v ZDA prav zato, ker so se tu mesta » nastala razmeroma pozno« in za sabo nimajo večstoletne zgodovine ter s tem tudi ne globalnega vplivanja[26] (Abu-Lughod, 2006: 43). Sicer pa meni, da »mesta kot vozlišča in omrežja niso nov fenomen. Pravzaprav je bistvena značilnost mest, da ležijo v središču kompleksnih omrežij« (n. d.: 44). Skozi zgodovino so se nekatera mesta vzpostavila kot bolj vplivna in »globalna« in danes ni nič drugače. Prav tako se urbana zgodovina ne končuje z globalizacijo, procesi se nadaljujejo, »vendar se v merilih, v katerih delujejo, pogosto razvezujejo in zakrivajo jasne ločnice med vzroki in učinki, med tistimi, ki ukazujejo, in tistimi, ki delajo, in to toliko bolj, kolikor se delo in kapital svobodno gibljeta ne le preko meja metropolitanskih regij, ampak tudi preko meja nacionalnih držav« (n. d.: 48). Skratka, če na fenomen globalnih mest gledamo s perspektive večtisočletnega razvoja urbanih civilizacij in mest, so sedanja globalna mesta le ena od razvojnih stopenj, ki premeščajo razvoj urbanih hierarhij v (svetovnem) prostoru.

[26] *Avtorica opozarja, da je pri mestih z večstoletno urbano tradicijo, ki se izraža v podedovanih urbanih formah, težje razbrati njihove »nove« globalizacijske učinke, kot to velja za mesta nove dobe (Abu-Lughod, 2006: 43).*

Prostorsko prestrukturiranje v globalnih mestih

Drugi pomemben element kritike pristopa GM se nanaša na tezo, da se v teh mestih in z njimi povezanih urbanih aglomeracijah temeljito prestrukturirajo prostorske (fizične) razmere in ureditve, skratka, da globalna mesta ustvarjajo nov »prostorski red« (Marcuse in van Kempen, 2000a: 3). Čeprav tako kot Harvey (2000) priznavata pomembne in vidne spremembe v strukturi in organizaciji prostorskih ureditev sodobnih mest, pa zanikata, da gre za novo prostorsko ureditev (Marcuse in van Kempen, 2000b: 271). Tudi ni jasno, v kolikšni meri jih lahko pripišemo učinkom globalizacijskih procesov (Marcuse in van Kempen, 2000a: 5–6). Značilno zanje je, da variirajo od mesta do mesta in ustvarjajo zelo raznovrstne učinke. Podobno tudi Bauregard in Haila opozarjata, da ni nujno, da novi procesi »ustvarjajo tudi nove prostorske vzorce v grajenem okolju« (2000: 23), obenem pa »moramo pričakovati, da se prostorske forme mesta spreminjajo počasneje kot družbena razmerja, ekonomske prakse in politični aranžmaji. /.../ Prostorska forma mesta se nikoli perfektno ne ujema s procesi, ki konstituirajo mesto, in se tudi nikoli ne bo«[27] (prav tam). Kritiki teze, da GM izpričujejo in obenem uveljavljajo radikalno nove prostorske preureditve, ki jih poimenujemo kot »nove geografije centralnosti«, torej priznavajo, da se sodobne prostorske ureditve mest in urbanih aglomeracij močno razlikujejo od tistih izpred petdeset ali sto let. Vendar teh sprememb ne interpretirajo kot »preloma«, ki se je zgodil s fenomenom GM, ampak kot kontinuiran proces, kjer je globalizacija samo eden od dejavnikov sprememb.

Globalna mesta kot ekskluziven fenomen

Omenili smo že, da je ena od najbolj očitnih slabosti pristopa GM, da se osredinja na nekaj mest in njihovih urbanih aglomeracij ter s tem pušča odprto vprašanje, kaj je z mesti in urbanimi aglomeracijami, ki jim ne moremo pripisati atributa globalnosti (Robinson, 2006: 218). Razvoj sodobnih mest v različnih centralnih in perifernih območjih sveta obvladujejo številne razvojne silnice, zato se Simon (2006: 204) sprašuje, ali in v kolikšni meri lahko s teorijo svetovnih oziroma globalnih mest sploh pojasnimo razvojne trajektorije v mestih, ki so locirana v perifernih conah svetovne ekonomije. Robinson očita pristopu GM, da zanemarja globalizacijske učinke v »navadnih mestih« in v revnih »lokalnostih« (2006: 220) ter se zavzema »za kozmopolitanski projekt razumevanja 'navadnih mest'« (n. d.:

[27] *Haila na drugem mestu opozarja, da »ni nič novega v politiki globalnih mest pri prizadevanjih za pritegnitev investicij«, to velja tudi za vsa mesta; nova je večja vloga investiranja v nepremičnine, narašča pomen »simbolne politike« in »jet set arhitekture« (Haila, 2006: 283–84).*

222). Z radikalno marksističnega stališča Luke predlaga »da se moramo namesto osredinjenja na nekaj globalnih mest, ki služijo kot jedra vozlišč in omrežij za svetovni kapitalizem, vprašati o kolektivnem vplivu vseh 'globalnih mest'« na probleme, ki jih lahko zajamemo s pojmom javne ekologije, torej planetarnih sprememb življenjskega okolja (Luke, 2006: 274). Resnici na ljubo, zagovorniki pristopa GM nikjer ne zanikajo, da je proces globalizacije omejen samo na nekaj globalnih mest, izpostavljajo pa, da ta mesta odločilno vplivajo na nove družbeno-prostorske prerazporeditve na globalni ravni (Sassen, 2006: 24). Zdi se, da je raziskovalni program OSM rešil ta problem na način, da predmet proučevanja niso več globalna mesta, pač pa *omrežja svetovnih mest*, v katerih se lahko število mest spreminja, pač glede na vrsto raziskovanja, ki ga opravljajo. Toda osredinjanje na »med seboj sklenjena omrežja« (*interlocking networks*) transakcijskih tokov znotraj podjetij, torej med sedeži in podružnicami, očitno ne reši problema, ki ga Smith poimenuje »paradoks odvzemanja«[28], ko pravzaprav ne moremo določiti, kolikšno število sedežev podjetij ali njihovih uradov tvori »globalni komandni center«, oziroma ko je lahko že en sam sedež »globalni komandni center« (Smith, 2014: 107–8). Težavo s »paradoksom odvzemanja« Smith pripisuje temu, da se pristop OSM osredinja izključno na povezave in tokove med sedeži in podružnicami znotraj podjetji, kar navsezadnje pripelje do tega, da mesto kot družbeno-prostorska entiteta izgubi vsakršen položaj v omrežju svetovnih mest.

Mit komandnih in nadzornih funkcij

Najbolj neizprosno kritiko pristopa GM sta podala Smith in Doel (2011) ter Smith (2014), ko temeljito problematizirata pojem komandnih in nadzornih funkcij ter s tem tudi globalnih mest kot strateških lokacij za njihovo izvajanje. Avtorja Sassnovi očitata, da ni uspela zadovoljivo pojasniti razlogov, zakaj neko mesto dobi globalen značaj, saj po eni strani v reviziji svoje teze o GM zatrjuje, da ima pojem globalnega mesta smisel le tedaj, če ga razumemo kot sestavino globalnega omrežja strateških lokacij, po drugi strani pa koncentracijo komandnih in nadzornih funkcij pripisuje prav lokacijsko specifični aglomeraciji[29] (Smith in Doel, 2011: 26). Problem ambivalentne konceptualizacije se še toliko bolj izraža v empiričnem raziskovanju OSM (Taylor), kjer po mnenju obeh avtorjev »iz golega obstoja omrežja

[28] *»Paradoks sorites«, tudi »paradoks kupa« – gre za znani paradoks: če kup žita tvori milijon zrn, imamo še vedno kup, če odvzamemo eno, dve, tri /.../ ali 999.999 zrn? Na tak način, torej z odvzemanjem enega po enega zrna, je nemogoče določiti, kdaj se neka kvalifikacija, kot je npr. »kup zrn«, spremeni v nekaj drugega, npr. prgišče zrn.*

[29] *Podobno tudi Trift: »/Sassen/ ponuja nezadosten razlog, zakaj so prostorsko koncentrirane lokacije in tržni prostori nujni v decentriranem svetu« (v Smith, 2014: 103).*

podružnic ne moremo sklepati na interakcije, koordinacijo, komando, nadzor, dominacijo in podrejanje, niti ne moremo domnevati, da omrežje podružnic izraža distribucijo strateških nadzornih funkcij med mesti« (n. d.: 27).

V novejšem prispevku pa Smith zatrjuje, da »pomanjkanje prepričljivih empiričnih dokazov, ki bi dokazovali, da je globalna ekonomija predmet 'komande in nadzora', kaže, da gre pri tem za neomarksistični mit« (Smith, 2014: 98). Ugotavlja, da se je »ideja o svetovni ekonomiji, ki je predmet nadzora in koordinacije, pojavila kot osrednji koncept v neomarksističnih urbanih raziskovanjih v kontekstu politične ekonomije v sedemdesetih in osemdesetih letih prejšnjega stoletja« (n. d.: 99). Ideja, da imajo specifična mesta strateško vlogo, pa je novejšega izvora, povezana s HSM Friedmanna in Wolffa (prav tam). Razlika med Sassnovo in Friedmannom je preprosto v tem, da slednji dojema organizacijo moči v urbanem sistemu kot *dano*, medtem ko jo Sassen razume kot *ustvarjeno*. Smith njeno razlago razmerja med urbanim sistemom, organizacijo moči, strateško vlogo mest ter globalnimi komandnimi in nadzornimi funkcijami interpretira kot »postwebersko« potezo razumeti »globalni nadzor kot ustvarjen in ne dan« (n. d.: 103–4). Njena razlaga tako »temelji na dvojni fikciji: po eni strani na fikciji interakcije na podlagi bližine med storitvenimi podjetji znotraj posameznih mest, ki 'pakirajo' (tj. skupaj proizvajajo) storitve za TNP; in po drugi strani na fikciji, da takšna dejavnost prispeva k visoko koncentrirani komandi globalne ekonomije, ne pa da bi jo razumeli kot zgolj en vidik geografskega upravljanja« (prav tam). Smith opozarja, da dogajanj in procesov v sodobnih metropolitanskih regijah, še posebej po finančni krizi (kje je bil tu nadzor?) ne moremo razumeti skozi komandne in nadzorne funkcije, pač pa je potrebno pogledati »izza kapitala, dela in zemljišč« in opazovati grozdenje, koncentracijo in gostoto v mestih »kot *élan vital* ekonomske rasti« (prav tam). Skratka, s komandno in nadzorno funkcijo ne moremo pojasniti razvojnih procesov, polarizacij in konfliktov v urbanih aglomeracijah.

Proces razdržavljanja in vloga globalnih mest

Teza, da nacionalna država kot akter izgublja v procesih globalizacije, pomen pa pridobivajo nadnacionalni in subnacionalni akterji v različnih merilih, tvori, skupaj s predpostavko, da (nacionalna) družba ne more več predstavljati okvira za družbeno raziskovanje, jedro analize globalnih mest Sassnove. Obstaja široko soglasje, da se je vloga države spremenila, hkrati pa tudi velike razlike glede obsega in pomena teh sprememb in vzrokov za spremembe. Tako Castells svari, »da teza o globalizaciji ignorira obstojnost nacionalne države ter ključno vlogo vlad pri vplivanju na strukturo in dinamiko nove ekonomije« (1996: 97). Harding in Le Gal s poudarjata, »da

obstaja vsaj pet razlogov, ki govorijo v prid temu, da bi bila velika napaka, če bi empirično evidenco, ki nakazuje omejeni prostor, ki ga ima nacionalna država pri oblikovanju neodvisnih politik, razumeli kot ustvarjanje vakuuma, ki ga lahko zapolnijo le subnacionalne oblasti, ali pa da so vse strukture omejene z 'globalizacijsko agendo'« (1997: 198). Med razlogi navajata: a) da lahko države na različne načine odgovorijo na izzive globalizacije, b) države imajo še vedno pomembno vlogo v procesih redistribucije resursov, c) mestni in regionalni razvoj v okviru državne politike nimata takšne vloge, kot jo predpostavlja globalizacijska agenda, d) v političnem odločanju prevladujejo sektorsko in ne prostorsko naravnani razmisleki in e) globalizacijska agenda, ki temelji na konkurenčnosti in »rasti za vsako ceno« doživlja močan odpor na lokalni ravni, saj se urbani menedžerji srečujejo s protislovno logiko konkurenčnosti, družbeno izključenostjo in prostorsko polarizacijo (n.d.: 278–79). Marcuse in van Kempen pa poudarjata ključno vlogo, ki jo imajo državne prostorske politike za segmentacijo v mestu (Marcuse in van Kempen, 2000b: 273). Zato sprememb v prostorski strukturi mest ne moremo obravnavati samo kot polarizacijskih učinkov globalizacije. Seveda ne moremo zanemariti tudi dejstva, da so lahko države same pospeševalci globalizacijskih procesov. Scheaffer ponuja zanimiv opis, kako so administracije ZDA v sedemdesetih in osemdesetih letih prejšnjega stoletja probleme gospodarske rasti, inflacije in financ reševale s pomočjo »globalizacije« trgovinskih stikov in z deregulacijo finančnih trgov (Scheaffer, 1997: 183–216). Zato bi lahko trdili, da na procese globalizacije ne moremo gledati samo kot na nek spontan potek, ki se je porodil iz nedrij tehnološkega razvoja in samodejne težnje kapitalizma po širjenju lastnih teritorialnih okvirov delovanja. Upoštevati moramo tudi zavestno prizadevanje državnih akterjev za globalizacijo primerjalnih prednosti nacionalnih ekonomij, čeprav lahko to prinaša tudi nehotene učinke.

Sklep

Nedvomno je, da vse osnovne dileme in kontroverze, ki jih sproža raziskovanje družbeno-prostorskih procesov v kontekstu globalizacije, še posebej pa najbolj izpostavljena teza o globalnih mestih, niso razrešene. Slej ko prej ostajajo tudi vir in motiv nadaljnjega raziskovanja, v posameznih primerih pa tudi neusmiljenega kljubovanja v kontekstu alternativnih in nasprotujočih si teoretskih zastavitev.

Teza o globalnih mestih, ki je, skupaj raziskovanjem omrežij svetovnih mest, pomagala osvetliti številne vidike razmerja med globalizacijo in prostorom, se vendarle ne more izogniti paradoksu samonegacije, ki smo ga omenili v uvodu. Kot smo videli, se je raziskovalna perspektiva, ki je izhajala iz domneve o manjšem številu globalnih mest, z raziskovanjem raznovrstnih

krogotokov in omrežij, ki vzpostavljajo svetovna mesta, sicer izognila prvotnemu ekskluzivizmu, obenem pa družbeno-prostorske strukture in procesi čedalje bolj izginjajo kot tema raziskovanja, na kar je prepričljivo opozoril Smith (2014) s »paradoksom odštevanja«. Nemara je prava pojasnjevalna vrednost teze o globalnih mestih prav njena ekskluzivnost in specifičnost, ki se nanaša prav na določen nabor mest oz. urbanih aglomeracij, brez pretenzije, da bi z njo zajeli vso perspektivo raziskovanja med družbeno-prostorskimi procesi in globalizacijo.

Zato se zdi, da je teza o globalnih mestih razmeroma malo uporabna za proučevanje slovenskega urbanega sistema in procesov, ki se dogajajo v njem. Ne gre samo za vprašanje merila, ampak tudi za spoznanje, da bi morali globalizacijske procese, ki ga zadevajo ali pa se v njem dogajajo, proučevati skozi drugačen kategorialni aparat, kot so »komandne in nadzorne funkcije«: skozi mehanizme odzivanja na globalizacijo in notranje »predelave« globalizacijskih učinkov, ki se, na primer, kažejo skozi razcentriranje slovenskega urbanega sistema. Kaj imamo v mislih: po eni strani številne raziskave kažejo na izrazito dominantnost Ljubljane in osrednje slovenske regije v urbanem sistemu Slovenije, po drugi strani pa se, spodbujena tudi z ukinjanjem meja in gospodarsko krizo, dogaja hitra delna integracija šibkih robnih urbanih aglomeracij v urbane sisteme, ki pripadajo drugim državam. Tako se lahko zgodi, da bo v slovenskem merilu »globalna« ljubljanska regija ostala osamljena v omrežju slovenskih mest, ki so povezana v transnacionalne aglomeracije sosednjih držav.

LITERATURA

Abu-Lughod, Janet (2006): Global City Formation in New York, Chicago and Los Angeles: An Historical Perspective. V Neil Brenner in Roger Kell (ur.), The Global Cities Reader, 42–48. London: Routledge.

Albrow, Martin (1996): The Global Age. State and Society beyond Modernity. Cambridge: Polity Press.

Albrow, Martin (2007): A New Decade of the Global Age, 1966–2006. Globality Studies Journal 8: 1–26.

Albrow, Martin (2009): Deconstructing globalization. Dostopno preko *http://www.booksandideas.net/Deconstructing-globalization.html*, 18. 8. 2014.

Al-Rodhan, Nayef in Gérard Stoudmann (2006): Definitions of Globalization. A Comprehensive Overview and Proposed Definition. Ženeva: GCSP.

Anheier, Helmut (ur.) in Marlies Glasius (ur.), Mary Kaldor (ur.) (2001): Global Civil Society 2001. Oxford: Oxford University Press.

Beaverstock, Jonathan V., Richard G. Smith in Peter J. Taylor (2006): World-City Network: A New Methageography. V Neil Brenner in Roger Kell (ur.), The Global Cities Reader, 96–103. London: Routledge.

Beck, Ulrich (1986): Risikogesellschaft. Auf dem Weg in eine andere Moderne. Frankfurt am Main: 1986.

Bouregard, Robert A. in Anne Haila (2000): The Unavoidable Continuities of the City. V Peter Marcuse in Ronald van Kempen (ur.), Globalizing Cities. A New Spatial Order, 22–36. Oxford: Blackwell.
Brenner, Neil (2006): Global Cities, 'Glocal' States: Global City Formation and State Territorial Restructuring in Contemporary Europe. V Neil Brenner in Roger Kell (ur.), The Global Cities Reader, 96–103. London: Routledge.
Brenner, Neil (ur.) in Roger Keil (ur.) (2006): The Global Cities Reader. London: Routledge.
Bridge, Gary (ur.) in Sophie Watson (ur.) (2002): The Blackwell City Reader. Oxford: Blackwell.
Castells, Manuel (1989): The Informational City. Oxford: Blackwell.
Castells, Manuel (1996): The Rise of Network Society. Oxford: Blackwell.
Castells, Manuel (1997): The Power of Identity. Oxford: Blackwell.
Castells, Manuel (1998): End of Millennium. Oxford: Blackwell.
Castells, Manuel (2006): Cities, Informational Society and the Global Economy. V Neil Brenner in Roger Kell (ur.), The Global Cities Reader, 135–36. London: Routledge.
Davis, Diane (2005): Cities in Global Context. A Brief Intellectual History. International Journal of Urban and Regional Research 29 (1): 92–109.
El-Ojeily, Chamsy in Patrick Hayden (2006): Critical Theories of Globalization. New York: Palgrave Macmillan.

Fainstein, Susan (ur.) in Scott Campbell (ur.) (1996): Readings in Urban Theory. Oxford: Blackwell.
Friedmann, John (2006): The World City Hypothesis. V Neil Brenner in Roger Kell (ur.), The Global Cities Reader, 67–71. London: Routledge.
Friedmann, John in Goetz Wolff (2006b): World City Formation: An Agenda for Research and Action. V Neil Brenner in Roger Kell (ur.), The Global Cities Reader, 57–66. London: Routledge.
Gantar, Pavel (1990): Teorija fleksibilne akumulacije in urbano družbeno raziskovanje. Družboslovne razprave 7 (10): 45–63.
Gantar, Pavel (1993): Sociološka kritika teorij planiranja. Ljubljana: FDV
Gantar, Pavel (1995): Mesta v omrežjih nadnacionalnih povezav. V Zdravko Mlinar (ur.), Osamosvajanje in povezovanje v evropskem prostoru, 139–160. Ljubljana: FDV.
Giddens, Anthony (1984): The Constitution of Society. Outline of the Theory of Structuration. Cambridge: Polity Press.
Giddens, Anthony (2002): Runaway World. How Globalisation is Reshaping our Lives. London: Profile Books.
Haila, Anne (2006): The Neglected Builder of Global Cities. V Neil Brenner in Roger Kell (ur.), The Global Cities Reader, 282–87. London: Routledge.
Hall, Peter (2006): »The Metropolitan Explosion«. V Neil Brenner in Roger Kell (ur.), The Global Cities Reader, 23–4. London: Routledge.
Harding, Alan in Patrick Le Gal s (1997): Globalization, Urban Change and Urban Politics in Britain and France. V Alan Scott (ur.), The Limits of Globalisation, 181–201. London: Routledge.

Harvey, David (1989): The Condition of Postmodernity. An Enquiry into the Origins of Cultural Change. Oxford: Blackwell.
Harvey, David (1996): Justice, Nature & the Geography of Difference. Oxford: Blackwell
Harvey, David (2000): Spaces of Hope. Berkeley: University of California Press.
Jessop, Bob (2003): Reflections on Globalisation and Its (Il)logic(s). Dostopno preko *http://www.lancaster.ac.uk/fass/sociology/research/publications/papers/jessop-reflections-on-globalization.pdf,* 18. 8. 2014.
Keane, John (2001): Global Civil Society. V Helmut Anheier, Marlies Glasius in Mary Kaldor (ur.), Global Civil Society, 23–47. Oxford: Oxford University Press.
Luke, Timothy (2006): 'Global Cities' vs. 'global cities': Rethinking Contemporary Urbanism as Public Ecology. V Neil Brenner in Roger Kell (ur.), The Global Cities Reader, 275–281. London: Routledge.
Marcuse, Peter (2006): Space in Globalizing City. V Neil Brenner in Roger Kell (ur.), The Global Cities Reader, 361–369. London: Routledge.
Marcuse, Peter (ur.) in Ronald van Kempen (ur.) (2000): Globalizing Cities. A New Spatial Order. Oxford: Blackwell.
Marcuse, Peter in Ronald van Kempen (2000a): Introduction. V Peter Marcuse in Ronald van Kempen (ur.), Globalizing Cities. A New Spatial Order, 1–21. Oxford: Blackwell.
Marcuse, Peter in Ronald van Kempen (2000b): Conclusion. A Changed Spatial Order. V Peter Marcuse in Ronald van Kempen (ur.), Globalizing Cities. A New Spatial Order, 249–275. Oxford: Blackwell.
McNeill, Donald (1999): Globalization and the European city. Cities 16 (3): 143–47.
Mlinar, Zdravko (ur.) (1992): Globalization and Territorial Identities. Aldershot: Avebury.
Mlinar, Zdravko (1994): Individuacija in globalizacija v prostoru. Ljubljana: SAZU.
Mlinar, Zdravko (ur.) (1995): Osamosvajanje in povezovanje v evropskem prostoru. Ljubljana: FDV.
Mlinar, Zdravko (2008): Življenjsko okolje v globalni in informacijski dobi. Prostorsko-časovna organizacija bivanja. Ljubljana: FDV in SAZU.
Mlinar, Zdravko (2012): Globalizacija bogati in/ali ogroža? Ljubljana: FDV in SAZU.
Robertson, Ronald (1990): Mapping the Global Condition: Globalization as the Central Concept. Theory, Culture & Society 7: 15–30.
Robertson, Ronald (1992): Globalization. London: Sage.
Robinson, Jennifer (2006): Global and the World Cities: A View from off the Map. V Neil Brenner in Roger Kell (ur.), The Global Cities Reader, 217–223. London: Routledge.
Robinson, Jennifer (2011): Cities in a world of cities: the comparative gesture. International Journal of Urban and Regional Research 35 (1): 1–23.
Robinson, William I. (2009): Saskia Sassen and the Sociology of Globalization: A Critical Appraisal. Sociological Analysis 3 (1): 5–29.
Ross, Robert, in Kent Trachte (2006): Global Cities and Global Classes: The Peripheralization of Labor in New York City. V Neil Brenner in Roger Kell (ur.), The Global Cities Reader, 104–110. London: Routledge.

Sassen, Saskia (1991): The Global City. New York: Princeton University Press.
Sassen, Saskia (1996): The Global City. V Susan Fainstein in Scott Campbell (ur.), Readings in Urban Theory, 61–71. Oxford: Blackwell.
Sassen, Saskia (1998): Globalization and its Discontents. New York: The New Press.
Sassen, Saskia (2006a): Cities and Communities in the Global Economy. V Neil Brenner in Roger Kell (ur.), The Global Cities Reader, 82–88. London: Routledge.
Sassen, Saskia (2006b): Location Cities on Global Circuits. V Neil Brenner in Roger Kell (ur.), The Global Cities Reader, 89–95. London: Routledge.
Sassen, Saskia (2006c): Whose City is it? V Neil Brenner in Roger Kell (ur.), The Global Cities Reader, 360. London: Routledge.
Sassen, Saskia (2007): A Sociology of Globalization. New York: W.W. Norton & Company.
Sassen, Saskia (2009): Cities in Today's Global Age. SAIS Review' 29 (2): 3–32.
Sassen, Saskia (2010): Global inter-city networks and commodity chains: any intersections? Global Networks 10 (1): 150–163.
Schaeffer, Robert, K. (1997): Understanding Globalization. The Social Consequences of Political, Economic, and Environmental Change. Oxford: Rowman & Littlefield Publishers Inc.
Scott, Alan (ur.) (1997): The Limits of Globalisation. London: Routledge.
Scott, Alan (1997): Introduction. Globalization: social process or political rhetoric. V Alan Scott (ur.), The Limits of Globalisation. 1–22. London: Routledge.

Scott, Alan, J. (2006): Globalization and the Rise of City-regions. V Neil Brenner in Roger Kell (ur.), The Global Cities Reader, 370–76. London: Routledge.
Simon, David (2006): The World City Hypothesis: Reflections form the Periphery. V Neil Brenner in Roger Kell (ur.), The Global Cities Reader, 203–209. London: Routledge.
Smith, Michael Peter (2006): The Global Cities Discourse: A Return to Master Narrative? V Neil Brenner in Roger Kell (ur.), The Global Cities Reader, 377–383. London: Routledge.
Smith, Richard G. (2006): World City Topologies. V Neil Brenner in Roger Kell (ur.), The Global Cities Reader, 400–406. London: Routledge.
Smith, Richard G. (2014): Beyond the Global City Concept and the Myth of 'Command and Control'. International Journal of Urban and Regional Research 38 (1): 98–115.
Smith, Richard G. in Marcus A. Doel (2011): Questioning the theoretical basis of current global-city research: structures, networks, and actor-networks. International Journal of Urban and Regional Research 35 (1): 24–39.
Taylor, Peter J. (2004): World City Network. A Global Urban Analysis. London: Routledge.
Taylor, Peter J., David R. F. Walker, Gilda Catalano in Michael Hoyler (2002): Diversity and power in world city network. Cities 19 (4): 231–241.
Urry, John (2004): The Complexities of the Global. Lancaster: Lancaster University. Dostopno preko *http.//www.comp.lancs.ac.uk/sociology/papers/urry-complexities-global.pdf,* 18. 8. 2014.
Waters, Malcolm (1995): Globalisation. London: Routledge.